

De vader en zijn zonen

In de afsluiting van het zondvloed-verhaal in Gn 9,18-19 vallen vooral twee dingen op. V.19 vermeldt het wonder dat de gehele aarde bevolkt is uit deze drie zonen, die zijn gered. Vergeleken met de bevolkingsaanwas vanaf Adam en Eva, die ook drie zonen hadden, gaat het nu heel snel. Direct al wordt gesproken over de wereldwijde verspreiding van de mensheid. Overigens is dit hier en in 10,18 nog iets wat vanzelfsprekend lijkt. In Gn 11,8-9 blijkt het een theologisch belangrijk onderwerp. Wanneer we naast datgene wat hier verteld wordt over het nieuwe begin van de mensheid na de vernietiging de verhalen van de andere volken zetten, valt op hoe bescheiden eigenlijk de bijbelse versie is. In het Mesopotamische verhaal van Atrachasis wordt het herstel van de mensheid bewerkt door de schepping van zeven mannen en zeven vrouwen uit kleiklumpen. Dit lijkt op het Griekse verhaal van Deukalioon en Pyrra. Alleen overgebleven na de zondvloed betreuren ze het dat ze niet de kunst verstaan om uit leem mensen te maken. Op bevel van een godin werpen ze stenen, het gebeente van moeder aarde, achter zich. Daaruit ontstaan dan mannen en vrouwen. In de bijbel ontbreken hier deze wonderbaarlijkheden. Het wonder van de door God aan de mens gegeven mogelijkheid zich te vermenigvuldigen is genoeg (9,1).

De tweede zaak die hier aandacht verdient is het aantal zonen van Noach: 'deze drie'. Het ongewone daarvan zien we in de samenhang waarin ze het eerst genoemd worden, in Gn 5,32. In feite is 9,18 en vooral v.29 de voortzetting van deze lijst in Gn 5. Het opvallende in 5,32 is dat niet maar één zoon genoemd wordt. Dat gebeurde namelijk steeds in het voorafgaande. Met nadruk werd de eerste zoon bij name genoemd. De overige kinderen komen later ter sprake, maar blijven naamloos. Dit drietal neemt dus een bijzondere plaats in. En geen van drieën wordt voorop geplaatst. Dat is heel duidelijk in 10,1. De toledotformule ('Dit zijn de geboorten/nakomelingen van...') draagt daar niet één naam, zoals gebruikelijk, maar deze drie namen. Dit ongewone verschijnsel brengt vanzelf de vraag met zich mee hoe de relatie nu is tussen de drie. Springt er toch niet één uit? Op dat tweede facet van v. 18-19 is ook gewezen door W. van der Spek*.

De troost van Noach

Voordat het verhaal zich nu vanuit deze spanning verder ontwikkelt, ontmoeten we eerst weer het thema van het land (zie de opmerkingen bij Gn 6,5 e.v.). Noach, een man van het land, brengt de zwoegers op het land

troost (5,29). Hij introduceert naast het werk voor het dagelijks brood de zorg voor het geestrijke vocht voor de tijd na het afstompende gezwoeg. Een verlichting van het leven, die een mens echter ook naar het hoofd kan stijgen, zoals de ontdekker zelf ondervindt. De tekst zou onrecht aangedaan worden als we hier een verdeling van wijn en wijngebruik in zouden lezen. Ook elders spreekt de bijbel van wijn als een geschenk uit de hemel (Gn 27,28; Ps 104,15). En overvloed aan wijn is zeker niet in principe afkeurenswaardig (Gn 43,34; 49,11). Dat verandert wanneer de wijn in plaats van vreugde te brengen (Ri 9,13) de ogen sluit voor onrecht (Am 4,1; Js 5,11-12).

De ware zoon

Het gedrag van Noach biedt nu aan zijn zonen de mogelijkheid zich ware zonen te betonen. We kennen uit het Syrische Ugarit een opsomming van deugden van een goede zoon. Een daarvan is dat hij zijn vader leidt wanneer hij dronken is, hem draagt wanneer hij vol wijn is. Een ware zoon laat zijn vader niet aan zijn lot over, zet hem niet te kijk. En juist dat doet Cham. Hij ziet zijn vader in oneerbare toestand en hij doet er niets aan. Hij brengt het zelfs naar buiten. Men wil hier wel een aanduiding van seksuele uitpattingen door de Kanaänieten in lezen. Van der Spek* spreekt zelfs van 'de vergoddelijking van de potentie'. De tekst heeft hier toe echter geen aanleiding. Ontbloeting staat voor ontering (2 S 6,20; Js 47,3 e.a.). In tegenstelling tot Cham weerstaan zijn oudere broers de verleiding om het ouderlijk gezag aan te tasten. Bij de uitleg is het van belang om (nog steeds) te bedenken dat het hier gaat om oergeschiedenis, dus om ons verhaal, de verklaring van de wereld zoals die is. Hier vinden we nu een nieuw aspect van de menselijke schuld: de ontarding van de relatie tussen ouder en kind. En dat is er de oorzaak van dat ook de verhouding tussen broers scheef komt te liggen (v. 25).

De in de oude samenlevingen zo essentiële familieverbanden staan hier centraal. In v. 26-27 wordt hieraan iets van geheel andere aard toegevoegd. Deze vervloekingen verbinden aan dit stukje oergeschiedenis de interpretatie van een gedeelte van Israëls geschiedenis. Dat gebeurt nogal moeizaam. Waarschijnlijk heeft men bijv. Kanaän als persoon moeten invoeren in v. 18,22 en 25. Sem moet voor Israël staan, hetgeen alleen in deze tekst voorkomt. Hetzelfde geldt voor Jafet als vertegenwoordiger van de Filistijnen. Zo vinden we in deze laatste verzen de gedachte dat God niet karig is met zijn zegen. ✓

* W. van der Spek. De zonen van Noach. Een exegeese van Genesis 9,18-28, in: Amsterdamse cahiers voor exegese en Bijbelse theologie 2, Kampen 1981, pag. 26-34.

8 mei 1983

eerste-dag-lezing:

Genesis 9,8-29
(volledige perikoop: idem)

psalm daarbij: psalm 8

de zondag klassiek:

psalmwoord bij de intocht:
Js 48,20 bij psalm 66
bij de gaven en aan tafel: Joh 14,15-16
en psalm 96,2

epistel: Jak 1,22-27
zondagslied: LB gezang 48, EB 595
'O onze Vader, trouwe Heer'
evangelie: Johannes 16,23b-30

de zondag in het nieuwe lectionarium:

Handelingen 15,1-2,22-29

tussenzang: psalm 67 (R vs 4)
event. tweede lezing: Ap 21,10-14,22-23
vers voor het evangelie: Joh 14,23

+Johannes 14,23-29

gebed

(Missale Romanum)
Almachtige God,
geef dat wij deze blijde dagen
ter ere van de verrijzenis van de Heer
met toewijding vieren,
om in alles wat wij doen
te getuigen van hetgeen wij nu gedenken.
Door onze Heer, Jezus Christus.

(vlaams gemeenschapsmissaal)
Heer onze God,
zie genadig neer op uw gemeenschap
die in de naam van Jezus
hier verzameld is.
Wij bidden
dat uw heilige Geest ons leert
en in herinnering brengt
al wat de Heer heeft gezegd.
Dan zullen wij zijn gebod volbrengen,
en voor elkaar
liefde, vrede en vreugde zijn.
Door Jezus Christus, onze Heer.

(oudkatholieke traditie, vert. W. Barnard)
o God, van U
komt alle goeds,
geef toch dat al
wie zich op U beroepen
bedenken wat recht
en eerlijk is
en in Uw geest,
maar dat ze voorts
met U als leidman
die dingen dan ook doen!

voorbode gevraagd
(Oecumenische gebedskalender)
voor Portugal

✓ Zelfs Israël aartsgand
was daarvan niet prater.
Hiermee is al vooruitgegaan
op Gn. 10

Opbouw

Deze verzen zijn hier samengenomen, omdat ze in hun geheel de afsluiting van het zondvloedverhaal vormen, zoals de Priesterschrijver dat weergeeft. Vers 1-7 en 8-17 horen nauw bij elkaar. Samen zijn ze een uitwerking van de conclusie van de Jahwist, zoals in Gn 8,21^{te} lezen is. De belofte dat er geen vloed meer zal komen, komt terug in 9,8-17; 8,22, de verzekering van het blijvende ritme van het leven, wordt uitgebreid behandeld in 9,1-7. We vinden deze tweedeling ook terug in de vorm. Beide onderdelen eindigen zoals ze begonnen zijn (v. 1 = v. 7; v. 8 = v. 17). Zo wordt nog eens aangegeven waar het om gaat: zegen en verbond.

De zegen

In 9,1 vv. wordt de zegen van Gn 1,28 herhaald. Alleen de invulling daarvan met betrekking tot de relatie met de dieren wordt anders geformuleerd. Er wordt niet meer gesproken van 'heersen over de dieren'. In plaats daarvan wordt de verhouding nu vanaf de kant van de dieren gezien: 'de vrees en de schrik voor u zij over hen'. Het is de vraag of er wel zoveel verschil tussen beide formuleringen is. Over het algemeen tilt men wat zwaarder aan de tweede. Maar het 'heersen' van 1,28 is ook niet mis. Dit werkwoord wordt ook gebruikt voor het heersen over slaven of over onderworpen volken. Het betekent dus het beschikken over iets. Wel wordt in Gn 9 de schaduwzijde van deze heerschappij van de mens over het dier duidelijker zichtbaar: als de mens het nodig heeft kan hij ook beschikken over het leven van het dier. Men meent vaak hierin een zekere degeneratie van het menselijk bestaan te moeten zien. Alsof God hier zou hebben toegegeven aan de ontarding van de mensheid na de zondvloed. Dit toelaten van het doden van dieren is dan een soort compromis, een noodgedwongen afwijken van de ideale situatie van Gn 1,29. De tekst geeft hiertoe geen reden. Bovendien, het is al eerder gezegd, moeten we niet vergeten dat het hier om oergeschiedenis gaat. Dat wil zeggen, dat we Gn 1-11 niet mogen lezen als een verhaal over een ver en afgesloten verleden. Want het is een verklaring van ons leven. En dat geldt net zo goed voor de verhalen van vóór de zondvloed als voor de verhalen erna. Het is niet zo dat het pas na Noach gaat over mensen zoals wij. Daarom is 9,3 ook niet als een toegelaten ontarding van de schepping op te vatten. Het is, net zoals daarvoor steeds gebeurt, een tekening van het leven: het doden van dieren is met het menselijk leven gegeven. De dreiging van ontarding wordt wel onderkend. Daarom volgt de beperking: 'Alleen vlees met zijn ziel, zijn bloed, zult gij niet eten'. Op

het eerste gezicht lijkt dat een ons vreemd, cultisch voorschrift. Maar het gaat hier om meer dan rituele slachtingen. Bedoeld is, dat men mag doden om het vlees, maar nooit om het leven. Het gaat hier tegen de bloed-dorstigheid, tegen het jagen om het jagen, tegen het niet-noodzakelijke doden.

In onze samenleving hoef je niet ver van huis te gaan om daar voorbeelden van te vinden. Waar het doden als levensvoorwaarde wordt gekenmerkt is dus het gebod 'gij zult niet doodslaan', zoals dat in v. 4-6 wordt weergegeven, zeker op zijn plaats. (Vgl. voor een invulling van v. 5: Ex 21,28-32).

Het verbond

Over het begrip 'verbond' kunnen uitgebreide theorieën ontwikkeld worden. Het is echter raadzaam niet te snel met algemeen geldende termen te werken. Het verbond heeft hier bijv. een heel andere betekenis dan in Gn 15. Het is hier helemaal bepaald door het zondvloedverhaal: in 9,9 wordt de draad van 6,18 weer opgepakt. Heel opvallend is de overeenkomst in zinsconstructie in 9,9 en 6,17. Letterlijk staat er: 'En ik, zie mij brengende/oprichtende. . .'. Alle nadruk valt dus op God, die een handeling inzet. En wel twee volledig tegenover elkaar staande handelingen, zoals blijkt uit 6,18. Daar wordt het verbond als tegenhanger van de vloed aangekondigd. De geweldige nadruk op de handelende God geeft meteen ook het volstrekt eenzijdige van het verbond aan. Van Noach wordt niets verwacht. Het teken van het verbond wordt door God ingesteld en moet God aan zijn belofte herinneren.

Dat het teken van de regenboog is gekozen kan goed uit het natuurverschijnsel zelf worden verklaard. De indrukwekkende verschijning na een beperkte watervloed bevestigt het vertrouwen dat de aarde blijvend is. Aan de andere kant zijn er ook redenen om aan te nemen dat op de achtergrond van dit teken van de boog de voorstelling van JHWH als krijger staat (vgl. Hab 3,9-11).

Bij Hemelvaart

Wat opvalt bij de vergelijking van 9,8-17 met 6,18 is dat het verbond zich niet meer beperkt tot Noach. Het is verbreed tot heel de aarde en al wat op aarde leeft. Juist deze universele tendens speelt een hoofdrol bij Hemelvaart. De Opgestane neemt zijn plaats in als de Machtige over hemel en aarde. En hij zendt zijn getuigen tot het uiterste der aarde. Alleen het nieuwe wat met Jezus Christus in deze wereld gekomen is valt niet aan een regenboog af te lezen. Aan zijn getuigen dan misschien?

12 mei 1983

eerste-dag-lezing:

Genesis 9,12-17

psalm daarbij: 9a

de dag klassiek:

psalmwoord bij de intocht: Hnd 1,11
bij psalm 47
bij de gaven en aan tafel: Mt 28,20
en psalm 68,33-34

epistel: Hnd 1,1-11
zondagslied: LB gezang 228, ZJ 428, EB 203
'Ten hemel opgevaren is'
evangelie: Marcus 16,14-20

de dag in het nieuwe lectionarium:

Handelingen 1,1-11

tussenzang: psalm 47 (R v. 6)
event. tweede lezing: Heb 9,24-28; 10,19-23
vers voor het evangelie: Mt 28,19-20

+Lucas 24,46-53

gebed

(Missale Romanum)
Almachtige God,
laat ons juichen en blij zijn,
vol dankbaarheid,
omdat de hemelvaart van Christus,
uw Zoon,
ook onze verheffing is.
Zijn glorie bij U
is onze hoop,
want wij vormen
één lichaam met Hem
die ons Hoofd is:
Jezus Christus onze Heer.
Die met U leeft en heerst,
God in de eeuwen der eeuwen.

(vlaams gemeenschapsmissaal)
Almachtige God,
dit is de dag waarop Gij
ons voor ogen houdt
dat uw Zoon in heerlijkheid
naar U is toegegaan.
Zijn verheffing is onze hoop.
Nu reikt de aarde tot de hemel.
Geef dat wij trouw zijn
aan de opdracht van uw Zoon,
Jezus Christus, onze Heer.

(oudkatholieke traditie,
vert. W. Pendrecht)
Almachtige God,
wij belijden op deze dag
dat uw eniggeboren Zoon, onze Verlosser,
ten hemel opgevaren is.
Geef, dat ook ons leven gericht blijft
op al wat hemels is.
Door onze Heer, Jezus Christus.

voorbede gevraagd
(Oecumenische gebedskalender)
voor de eigen geloofsgemeenschap

Israëls wereldkaart

De opsomming van volken in dit hoofdstuk is de invulling van de opdracht in 9,1: 'vervult de aarde'. De genealogie is de realisering van de vruchtbaarheid. Dit alles staat onder het teken van Gods zegen. Die geldt dus ook Egypte, Kanaän, Assur etc. Er wordt geen onderscheid gemaakt. De afstammelingen van Jafet, Cham en Sem staan naast elkaar. Men mag de vervloeking van Kanaän tegenover de zegen van Sem en Jafet in dit hoofdstuk niet laten overschaduwen. Zoals eerder gezegd ging het in de toevoeging van 9,26-27 om een gedeelte van de geschiedenis van Israël. Bovendien hebben Jafet en Sem in Gn 10 een heel andere plaats. Jafet, de naam van een van de Titanen uit de Griekse mythologie, staat voor de volken in het westen. Sem geldt als vader van de volken in het oosten. Ook Cham heeft hier veel grotere dimensies. Van hem komen Kanaän, Egypte en de volken verder naar het zuiden.

Het indrukwekkende van deze volkenlijst is dat er geen oordeel wordt uitgesproken. In principe is de mensheid één. Uitverkiezing van één volk kan daarom niet meer zijn dan een noodmaatregel. Vanuit deze gedachte is het goed te verklaren dat Israël in deze lijst geen rol speelt. Dat zou de eenheid alleen maar hebben verbroken. Pas later, in Gn 11,10 vv. komt Israël in beeld. Als afstammeling van Arpaksad. En ook die neemt nu niet een vooraanstaande plaats in het geheel in (v. 22). Zo kan men Abraham later niet zomaar direct van die andere gezegende, Noach, afleiden. Israël wordt als één van de velen uit de volken genomen. Dat betekent dat de weg terug, van Israël naar de volken, uiteindelijk ook niet onbegaanbaar kan zijn. Paulus behandelt hem in ieder geval zonder bedenkingen (Hnd 17,26; vgl. ook uit de NT-lezing voor deze zondag: Joh 17,23). In zekere zin klinkt hier een tegenstem van het vaak zo exclusieve deuteronomistische verkiezingsdenken.

Sombere voortekenen

De opbouw van de lijst is niet overal even helder. Er is wel een duidelijk stramien zichtbaar. Met name in het als een refrein herhaalde 'naar hun geslachten, naar hun talen, naar hun volken' in v. 5, 20 en 31. Men zou dit kunnen vergelijken met de opbouw van het scheppingsverhaal in Gn 1, met het steeds terugkerende 'het was avond geweest en het was morgen geweest: de zoveelste dag'. Het zorgt hier in Gn 10 voor een zekere gelijkmatigheid binnen de veelheid. Het verwijst zo naar de ene oorsprong van dat alles en die allen bij God.

De eenheid van het geheel wordt ver-

broken door de verschillen in stijl. Naast het zuiver constaterende, waar-toe de genoemde 'refreinen' behoren, vinden we ook het meer verhalende. Daarin gaat het niet zozeer om de feiten, maar om de geschiedenis erachter. In deze stukken wordt ook enigszins afgeweken van een zuiver neutrale weergave.

In de eerste plaats bij de uitvoerige aandacht voor Nimrod (v. 8-12). Met hem begint iets geheel nieuws. In zoverre komt hij overeen met Noach (9,20). Van beiden wordt met nadruk gezegd dat zij iets beginnen. Het Hebreuws heeft hetzelfde werkwoord. Of het nu goed is wat er met Nimrod begint is twijfelachtig. Op zich wordt er niet afkeurend gesproken over het feit dat hij de macht heeft ontdekt. Maar het is maar al te duidelijk dat het hier gaat om uiterst gevaarlijke mogelijkheden. 'De geweldigen uit de voortijd' (Gn 6,4) worden gezien als een bedreiging van Gods orde (zie de opmerkingen aldaar). Verder wordt van Nimrod gezegd dat hij 'een geweldig jager voor het aangezicht des Heren' is. Daarmee lijkt hij op Esau (Gn 25,27). Zo iemand staat hoog in aanzien bij de mensen (25,28), maar daarom nog niet bij God, zoals het voorbeeld van Esau laat zien. Het lijkt er echter op dat dit wel voor Nimrod geldt. Wat is hier anders bedoeld met 'voor het aangezicht van God'? Deze uitdrukking komt met dezelfde betekenis voor in Jona 3,3. Daar wordt Ninive beschreven als een stad die zelfs in de ogen van God groot is. Hier wordt dus van Nimrod gezegd hoe geweldig hij is, zelfs naar het oordeel van God. In het zondvloedverhaal komen we dit oordeel 'voor het aangezicht van God' tweemaal tegen, in 6,11 en 7,1. Daar zien we meteen hoe spannend de zaken worden op dit niveau. Dat geldt zeker ook voor Nimrod. Het is de vraag of hij niet aan zijn mogelijkheden ten onder zal gaan, of hij zijn pretenties niet te hoog zal opvoeren. Wel, de geschiedenis van de Mesopotamische wereldrijken heeft het geleerd. Js 14 beschrijft het: 'hoe zijt gij ter aarde geveld, overweldigder der volken. En gij overlegdet nog wel: Ik zal ten hemel opstijgen. . .'. Nimrod komt nog één keer voor in het OT in Micha 5,5 in een gesprek tussen de profeet en het volk. Hierin komt nog eens duidelijk naar voren dat de manier waarop mensen soms de geschiedenis naar hun hand willen zetten, naast de weg van God kan zitten. Micha voorspelt vrede voor Juda in het rijk van God over de hele wereld (5,1-3). De toehoorders maken daarvan de gewelddadige afrekening met Assur. Voor hen is dat het land van Nimrod, waar het recht van de sterkste geldt (5,4-5). Maar de profeet bedoelt heel wat anders (5,6). Dit kunnen wij ons ter harte nemen als het gaat om de vraag hoe wij onze wereldkaart tekenen. Is niet verdeling van de wereld in oost en west niet bepaald de weg naar de kracht? ; en niet verdeling in noord en zuid dan de weg naar de macht?

15 mei 1983

eerste-dag-lezing:

Genesis 10
(volledige perikoop: idem)

psalm daarbij: 9b

de zondag klassiek:

psalmwoord bij de intocht: psalm 27,7-9
bij de gaven en aan tafel: psalm 47,6 en
Joh 17,12.13.15.22

epistel: 1 Pe 4,8-11
zondagslied: LB gezang 90
'Is God de Heer maar voor mij'
evangelie: Johannes 15,26-16,4

de zondag in het nieuwe lectionarium:

Handelingen 7,55-60

tussenzang: psalm 97 (R vs 1a en 9a)
event. tweede lezing: Ap 22,12-14.16-17.20
vers voor het evangelie: Joh 14,18

+Johannes 17,20-26

gebed

(Missale Romanum)
Heer, wees ons nabij
en luister naar ons gebed;
wij geloven
dat de Verlosser van alle mensen
met U is in de heerlijkheid;
mogen wij ondervinden
dat Hij ook met ons is
tot aan de voleinding der wereld,
zoals Hij zelf heeft beloofd,
Jezus Christus, onze Heer.

(oudkatholieke traditie,
vert. Wim Pendrecht)
Almachtige, eeuwige God
maak, dat wij altijd alleen
uw onderhorigen willen zijn
en bereid uw machtige Majesteit
oprecht te dienen.
Door onze Heer, Jezus Christus.

(Anglicaanse traditie, vert. W. Barnard)
o God, gij koning van de heerlijkheid,
gij hebt Uw Zoon verhoogd
en opgenomen in
Uw koninkrijk bewind.
Wij bidden naar
de hemel in zijn naam:
laat ons op aarde niet verweesd zijn,
zend ons Uw heilige
scheppende Adem
om moed en nieuwe levensgeest
ons in te boezemen,
ja, laat Uw mensen
delen in de verheerlijking
door hem
die ons is voorgegaan.

voorbede gevraagd
(Oecumenische gebedskalender)
voor de Benelux

Een tweede samenvatting van het
boek van 10:27. De naam van
Pelej, (hij is van Israëls
voorvader, (11:27), wordt vermeld
door de koninkrijg in de verdeling
van mensheid. De naam kan bare
koningen in de gesegende prooi
van mensheid in haar verdelde
heer kan bij Gn. 11.